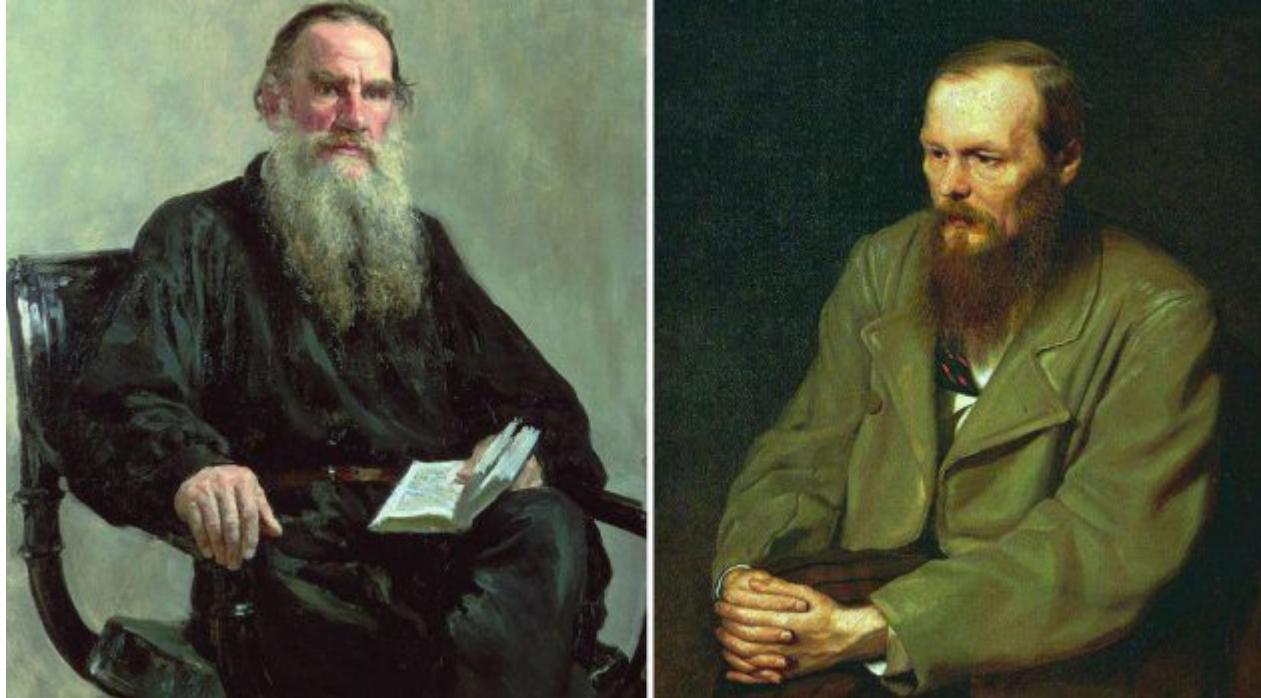

Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý?

Category: Edebi makalalar, Edebi tankyt, Kitapcy, Nukdaýnazar, Romanlar
написано kitapcy | 26 января, 2025

Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý? TOLSTOÝMY ÝA DOSTOÝEWSKIÝ?

Ruslaram iň köp şu ikisini gowy görýär

Klassyky rus edebiýatynyň döwürdeş iki läheňi Tolstoý bilen Dostoýewskiý XIX asyrdan bäri biri-biri bilen deňeşdirilmekden halas bolmady. Bizem «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý?» soragyny çepeper edebiýatyň ussatlary Ahmet Altan, Ataol Behramogly, Gündüz Wassaf, Mario Lewi, Selim Ileri daga berdik

Rus we dünýä edebiýatyny düýbünden sarsan XIX asyryň iki uly ýazyjysy Lew Tolstoý bilen Fýodor Dostoýewskiý ýüzlerce ýyllap biri-biri bilen deňeşdirilip gelindi. Täsin ýeri, bu iki ýazyjy bir döwürde we jemgyyetde ýaşanam bolsalar, bir gezegem ýüzbe-ýüz görüşmediler we ýeke setir hat alyşmadylar. Emma ömürleriniň ahyryna çenli ýeke ýerde gabat gelişmese-de, biri-birleriniň eserlerini elmydama sypdyrman okapdyrlar.

Dostoýewskiý «Ýazyjynyň gündeligi» kitabynda Tolstoýyn genidigini we «adatdan daşary döredijiligininiň» bardygyny

nygtap, şeýle diýýär: «Anna Kareninanyň awtory ýaly adamlar jemgyýetiň mugallymlarydyr, biz bolsa diňe olaryň okuwçylarydyrys».

Tolstoý bolsa «Ölüler öýünden ýazgylar» kitabyny okandan soň Dostoýewskini Puşkindenem ýokarda goýup, döwrüň rus edebiýatynda Puşkiniň eserleri bilen birlikde beýle gowy kitap okamandygyny aýdypdyr.

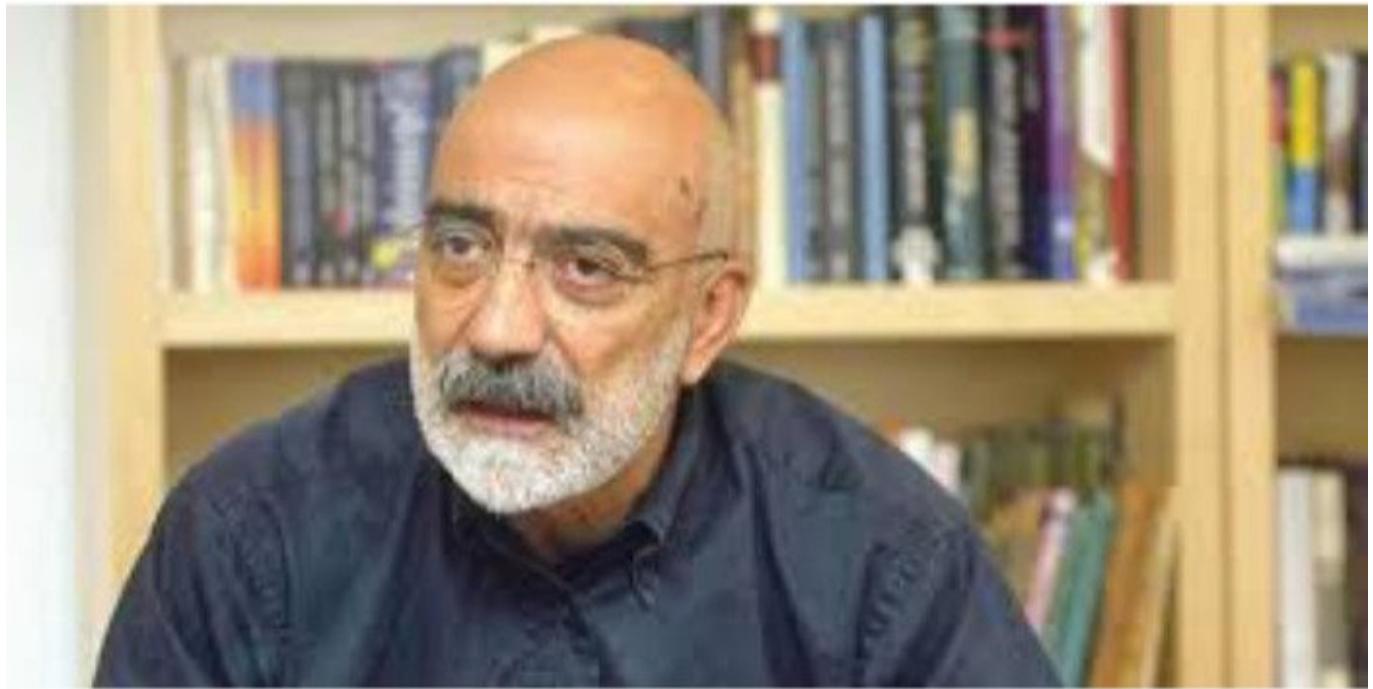
Dostoýewskiniň aradan çykandygyny eşidenden soň rus akyldary we edebi tankytçysy Nikolaý Strahowa ýazan hatynda-da şeýle diýipdir: «Ony ýeke gezegem görmedim, onuň bilen birem gürleşmedim, emma indi öldi welin, birden Dostoýewskiniň maňa iň ýakyn, iň gymmatly, iň gerekli adamdygyna düşündim...»

Bir döwuriň iki ýazyjysy hernäçe biri-birleriniň döredijiligine aýratyn gadyr goýup gezenem bolsalar, «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý has beýik?» deňesdirmesi XIX asyrdan bări edebiýatçylaryň we okyjylaryň arasynda iň köp jedeli edilen gürrüňleriň başyny çekýär.

Biz hem çeper edebiýatda bir zehini başgasyl bilen deňesdirmegiň we pikir soralşygyň ýerliksizdigini, belki-de, gereksizdigini bilsegem, ýyllar boýy jedeli edilip gelinen bu soragy çeper edebiýatyň ussatlaryna berip gördük.

Ahmet Altan, Ataol Behramogly, Gündüz Wassaf, Mario Lewi, Selim Ileri ýaly ýazyjylaryň «Tolstoýmy ýa Dostoýewskiý has beýik?» soragyna beren jogaplary şeýle boldy:

Ahmet ALTAN:

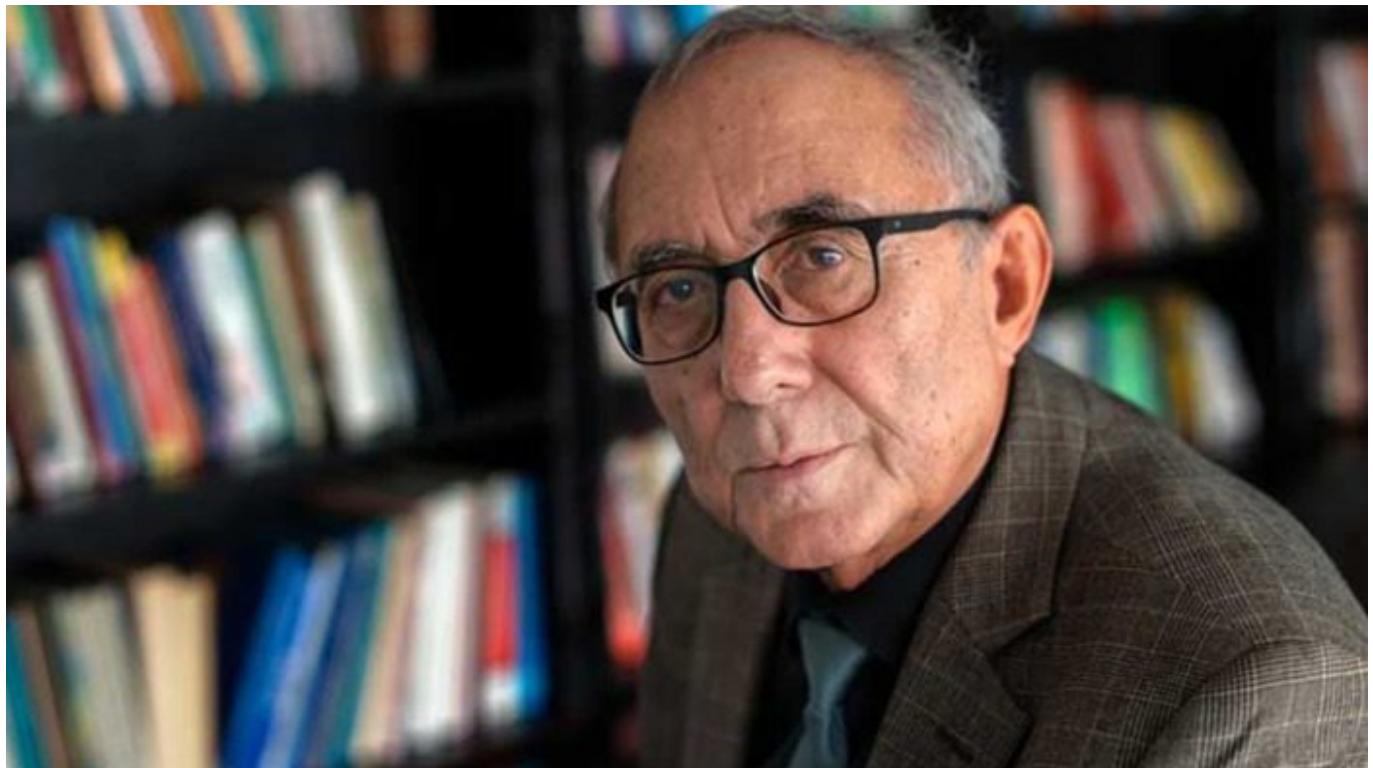
Aslynda çeper edebiyat içinde köp dürli ýazyja ýer beren, köp reňkli derýa ýaly zat. Çeper edebiýatda «biri beýlekisinden has gowy» gözü bilen seredilmeýär. Emma Dostoýewskiniň we Tolstoýyň döwürdeşdigi we iki aýry dünýägaraýsyň wekili bolandygy üçin bu sorag hemise berlip gelindi.

Meniň özüm-ä Tolstoýy saýlap alanlardan. Tolstoýyň beýan edijiliği maňa hasam «durmuşy gujaklaýsy» gelýär. Tolstoýyň elliři şolar ýaly iri welin, durmuş maňa onuň arasyndan akýan ýaly bolup görünýär. Şeýle-de, Tolstoýyň ýazuw güýjuniň Dostoýewskiden has artykdygyny pikir edýärin. Dostoýewskiniň ýazuw güýji olar ýaly köp däl, emma maňa «däлiligiň çäginden çykyp, däлiler dünýäsine, akylyň gara ýanlaryna gidip, olary aýdyp berýän habarçy» ýaly bolup görünýär. Ýagny, ýazyjydan has beter adamzat taryhynda juda az adamyň edip bilen, belki-de, Dostoýewskiden başgasynyň edip bilmédik işini eden ýaly bolup görünýär.

Meniň üçin Tolstoý ýazyjydan we çeper edebiýatdan has beýik, onuň ömri has giň gurşawly durmuş. Dostoýewskiý durmuşyň has dar gatlagy bilen gatnaşyp bilipdir, Tolstoý bolsa bütin jemgyýeti bolup geçýän zatlary bilen birlikde beýan edip bilen garaýşa we güýje eýe.

Galyberse-de, çeper edebiýatynda beýle soraglaryň barsy gury

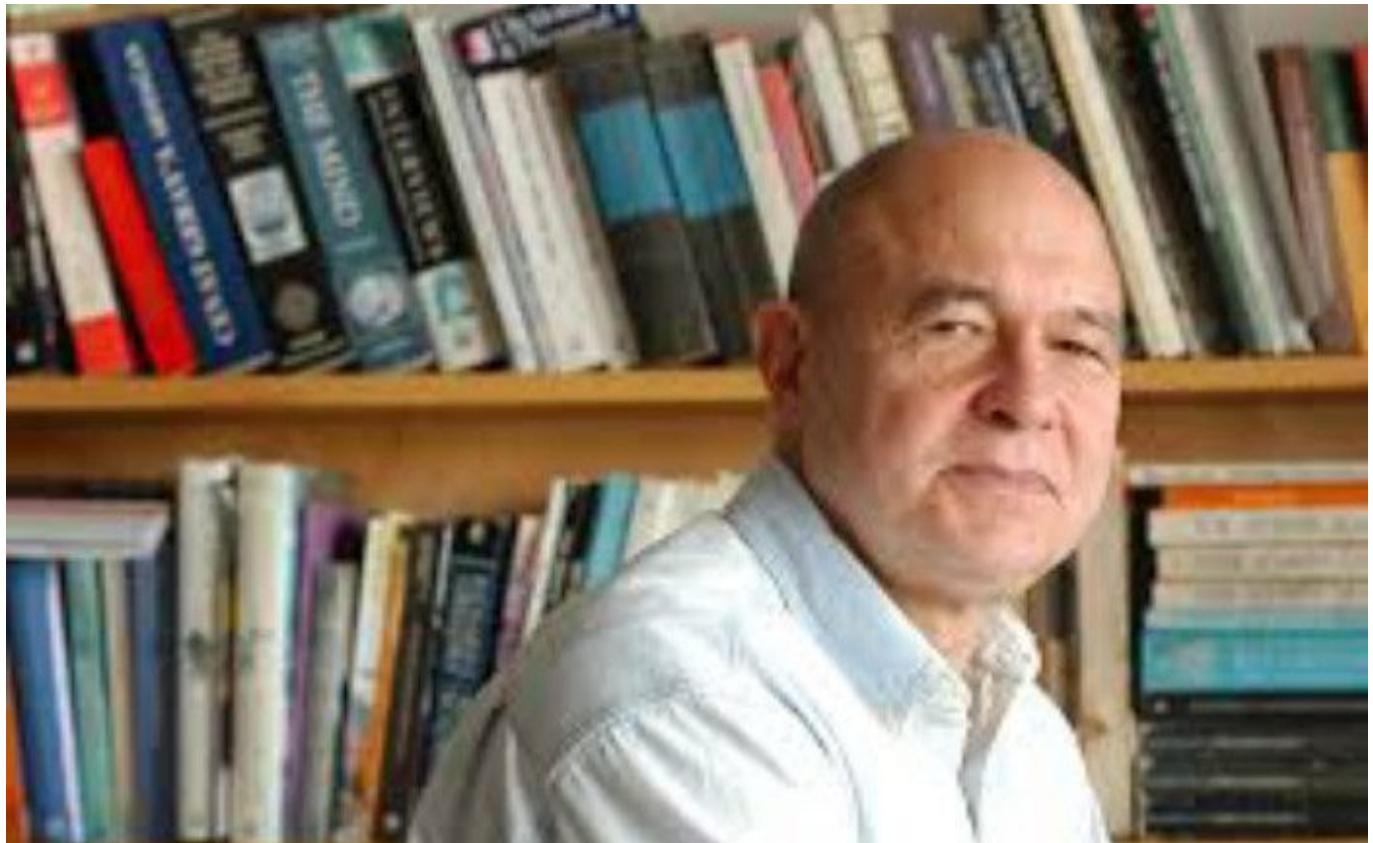
gep-gürrüňdir, «kim gaýkyny söýer, kim küýkini». Men Tolstoýy gowy görýärin.

Ataol BEHRAMOGLY:

Lew Tolstoýy hemiše öňe tutup geldim. Romanlarynda gereksiz uzaltmalaryň ýokdugy üçin. Has az didaktiki bolandygy üçin. Hem pomeşikleri, hem daýhanu birmeňzeş ussatlyk bilen suratlandyryp bilyändigi üçin. Dostoýewskide ýok adatdan daşary suratlandyrmalaryň bardygy üçin. Aldym-berdimli pikir akymyna golaýlaşýan beýan etme aýratynlyklarynyň bardygy üçin. «Jenaýat we jezany», «Doganlar Karamazowlary», «Idiots» ikilenç okajagymy-okamajagymy bilemok. Emma «Iwan Iliçiň ölümünü», «Anna Kareninany», «Uruş we parahatçylygy» ýene okap bilerin. Tolstoýyň eserlerinde giňelyän, çuňlaşýan bir zat bar. Dostoýewskiý bolsa hemiše öz töwereginde aýlanyp duran ýaly.

Netijede olaryň ikisem juda beýik ýazyjy. Emma Tolstoýyň açyk-aýdyň, elmydama gözlegde, janly durmuş bilen doly ruhy maňa Dostoýewskiniň huzursyz, içki nerwi patetik kimliginden has beter ýakyn.

Gündüz WASSAF:

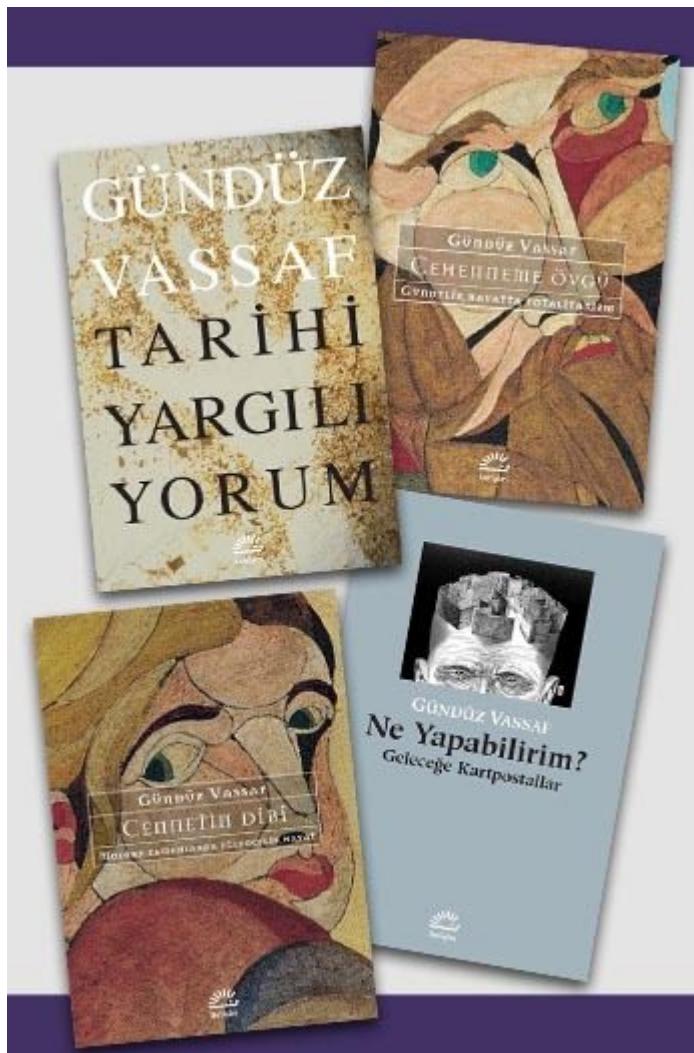
Bu soragyň üstünde birinji gezek pikir edenimde «Söýgiňden haýsy birini saýlap alýarsyň?» diýýän ýaly ýa-da «sag gözüňi cep gözüne çalyşjakmy?» diýýän ýaly boldy. Ikisi-de durmuşa biri-birinden tapawutly penjireden seredýär, şonuň üçin birini beýlekisinden üstün tutmagym mümkün däl. Tolstoýa-da şu soragy beripdirler. Ol «men beýle deňeşdirmе edip bilmerin» diýipdir. Emma bu soragyň üstünde näçe ýurtda jedel gitdi, häzirem ýazyjylaryň arasynda jedelleşilip gelinýär. Bu soragyň üstünde ýazylan kitaplar bar. Hernä, Russiyanyň nesibesi güýçli, iki beýik ýazyjy olara ene dillerinden seslenipdir. Dünýäde başga haýsy ýurduň iki ýazyjysynyň şular ýaly jedelini edip bilýärис?

Dostoýewskiý psihologiki prozanyň başlangyjy, Tolstoýam legendanyň, Gomeriň dowamy saýylýar. Emma bular emeli kategoriýalar. Men ikisinde-de adam dünýäsini dolulygyna alyp bilýärin.

Tolstoýda Dostoýewskä garanda has köp taryhy panorama, Dostoýewskide adamyň içindäki gapma-garşylykly duýgular bar. Tolstoýda taryhyň meni, meniňem taryhy döredýändigimi,

Dostoýewskide men diýip tanaýan menimiň meni hemiše aljyradyp biljekdigini görýärin.

Iki kitabym bar: «Dowzahyň öwgüsü» («Cehenneme Övgü»), «Behiştin düýbi» («Cennetin Dibi»).

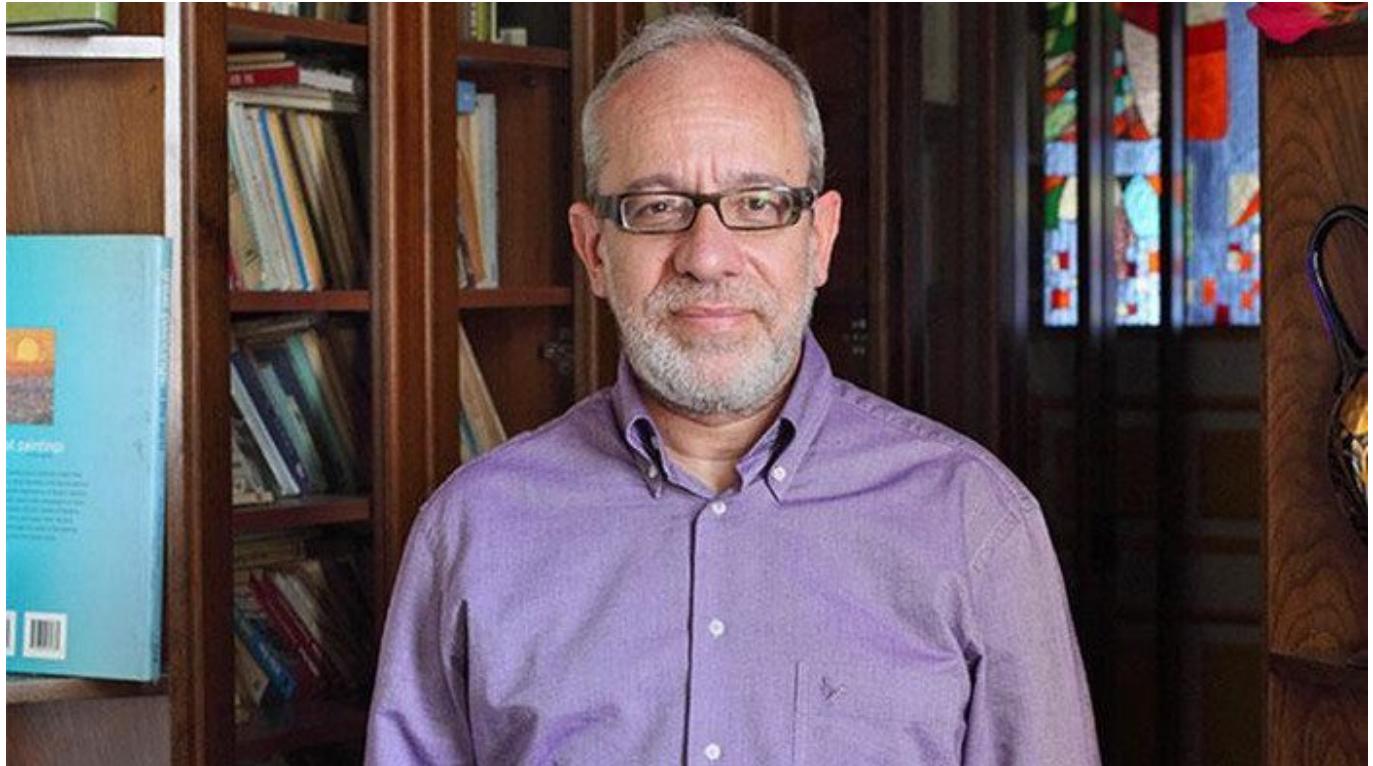

Kitaplarymyň adyndan ugur alsam, Dostoýewskiý bilen «dowzahyň öwgüsini» başdan geçirýärin. Tolstoý bilenem «behiştin düýbuni». Tolstoý meniň üçin uç-gyraksyz, düýpsüz ymman, Dostoýewskiý şaglap akýan şaglawuk... Tolstoý bilen söýginiň bitewiliginı derñeýärsiňiz, Dostoýewskiý bilen ömrüňiziň ilkinji söýgüsini...

«Çola adalaryň birine gitseň, ýanyň bilen haýsy kitaby alyp gidersiň?» diýip, öñden gelýän sorag bar. Çola ada gitsem, ýanyma hökman Tolstoýy alyp giderin. Emma öýde ýekekäm gije ýarymdan soñ okaýanymam Dostoýewskiý bolar.

Meniň üçin geň galdyrýan ýeri, bular ýaly azat iki beýik ynsanyň diňle geldim-gitdimli çekişmelerinde azat bolup bilmändikleri. Ýone rus bolup dogulan bolmaklaram munuň bilen

baglanyşykly bolmagy mümkün.

Mario LEWI:

Meniň kesgitli saýlawym Dostoýewskiý. Çünkü Dostoýewskide adam häsiýetleriniň has çuň işlenendigine ynanýaryn. Aýratynam şuňa üns berýärin, Nişse «Tragediýanyň döreýşi» atly kitabynda aňyň iki görnüşinuň bolýandygyny aýdýar: biri «apolloniki' beýlekisi-de «dionisiki» aň.

«Apolloniki» bolany danalygy, logiki pikir ýöredijiliği, akyl-paýhasy bilen öñe saýlanýar.

«Dionisiki» bolany bolsa duýgyny. Tolstoý bilen Dostoýewskiniň arasyndaky tapawut meniň pikirimçe şu taýda many-mazmuna eýe bolýar. Men Tolstoýy has beter apolloniki Dostoýewskini-de dionisiki hökmünde görýärin we hemise saýlap alýanym duýgularym boldy.

Şeýle täsíñ zada göz ýetirdim: Dostoýewskini we Tolstoýy rus dilinden okama bagtyna eýe ruslar bilenem, rus edebiýatyny öwreniji edebiýatçylar bilenem gepleşip görenimde, olar maňa Tolstoýyň has beýik ýazyjydygyny aýtdylar. Ýagny rus dilini bilyänleriň nukdaýnazaryndan ýagdaý şeýle. Onsoň «Eýse Tolstoý rus edebiýatyna has köp täsir etdimikä?» soragyny özümdenem soraman bilemok. Tolstoý rus edebiýatynyň öz içinde

Dostoýewskiden has beýik ýazyjy bolmagy mümkün, emma meniň gözüme Dostoýewskiý has ýakyn bolup geldi.

Dostoýewskini gowy görmek has kynyrakdyr, emma bir halansoň ony hemise halarsyňz. Şu sözümi biraz çekinip aýdýaryn, ýöne men Tolstoýy Dostoýewskiden has içgysgynç görýärin. Dostoýewskiý meni öz dünýäsine alyp gidýär, Tolstoýy okanda bolsa wagtal-wagtal beter ýadandygymy duýýaryn.

Selim ILERI:

Meniň gowy görýän ýazyjym-a Dostoýewskiý. Emma elbetde Tolstoýam rus edebiýatynyň iň beýik ýazyjylarynyň biri. Onuň «Anna Kareninasyny», beýleki käbir kitaplaryny hezil edip okapdym. Dostoýewskiý meniň ýaradylyşyma has ýakyn. Ondaky merhemet duýgusy, ýazyjylyk durmuşymda maňa elmydama ýolgörkeziji şamçyrag boldy. İçerki dünýäleri Tolstoýdan has çuň derňäp bilyändigi üçin XX asyryň edebiýatyna ýol arçan öňbaşy ýazyjydygyny pikir edýärin. Elbetde, Tolstoýyň «Anna Kareninasasy-da» özbaşyna bir içki dünýäniň çözgüdi, «Iwan Iliçiň ölümى-de» şolar ýaly, emma Dostoýewskiý meniň ýaradylyşyma hemise ýakyn boldy. Öz içki gaý-tupanlary-da maňa juda ýiti täsir edipdi.

13.07.2015 ý. Edebi makalalar